

tetben a korábbiakhoz képest ez a visszafogalt terület az önéletrajziség, az elbeszélő jelleg, az anekdotikus elemek beépítése. Ugyanabban az írásomban azt is megemlítettem, hogy Nádasdy mindig ellentétpárokban gondolkodik, melyek egymást feltételezve jelentkeznek poézisében. Erről van szó itt is: a valamósos önéletrajziség az értelemmel teljes egészében nem is kontrollálható nyelviség párjaként formálódik. Ha tehát azt mondom, hogy ennek a kötetnek nyilvánvaló fejleménye a horizontelbeszélés programszerű megjelenítése és az abban elmondottak vállalása az egyes versekben, ezzel nem mondok ellent annak az állításnak, mely szerint a versek jó részében a korábban többé-kevésbé identifikálható narrátoralak helyét egy szétszalazódó, a nyelvi történetekben megsokszorozódó és olykor fel is oldódó beszélő alakja veszi át. Ellenkezőleg: éppen a két jelenség együttes felbukkanása adja ennek a költészetnek a szakadásmentességét, logikájának töretlenségét. És ugyanígy, ha korábban a léttől való viszolygást neveztem e költészet alaphangulatának, ezúttal a tragikus lesújtottság ellentétpárjaként egy elégikus alaphangulat is átszínezi a versvilágot. A legyőzöttség maradéktalan átélése és az abban való elnyugvás képessége együtt kölcsönöz Nádasdy lírájának új mélységeket.

Az 1990-es évek elejéig, talán még *A BŐR ÉS A NAPSAKOK* című kötet megjelenése idején is úgy látszott, hogy ha nem is unalmas, de csak a maga tematikai szűkösségén belül kibontakozó, kulturált és pontos, de nem nagyon izgalmas poézis lesz a Nádasdyé. Az 1998-as *ELKEZD A DOLGOK VÉGÉRE JÁRNI* című kötet versei azonban már sötétebb tónusúak, hangulataikat tekintve kissé szélsőségesebbek lettek, és szélesedő terek nyíltak bennük a transzcendencia számára. A legújabb kötet pedig, *A REND, AMIT CSINÁLOK*, egy csapásra megváltoztatta ennek a költészetnek a méretarányait azáltal, hogy egy nyomasztó élethelyzet elbeszélésének háttere előtt bontakoztatja ki költőiségét. A halál, a sorsnak való kiszolgáltatottság motívumai hívatlanul, keresetlenül is betörtek ebbe a költészetbe, mint afféle inat szakasztó kegyelmi ajándékok. Nádasdy nem tért ki előlük. Hagyta, hogy költészete a tragédia mérlegén mérje magát. És nem találtatott könyvűnek.

Bodor Béla

„AMI FÖLFÉNYLETT ÉPP ODABENT...”

*Bodor Béla: Ragtime a Vérnősző Barommal.
Versek a huszadik századból
Orpheusz, 2002. 81 oldal, 1300 Ft*

Hol kacagva, hol meghatódva, sőt megrendülve – és mélyen elgondolkodva – olvastam ezt a szerénynek tetsző verseskötetet. Restelkedem is, hogy csak most, új kötete kapcsán ismerkedtem meg Bodor Béla költészetével. Eddig én is azok közé tartoztam, akik (mondjuk, a *Holmi* vagy az *ÉS* olvasóiként) Bodor Bélát, alapos recenziói nyomán, elsősorban irodalomkritikusnak, literátornak ismerték és becsülték. Minthogy azonban kritikus is vagyok, eléggé rosszallható, hogy nem olvastam megjelenésekor első verseskötetét, a *DALLAMOS FEKVÉSVÁLTÓ GYAKORLATOK*-at (1989), de még a másodikat, a *NEVEK SZÜLETÉSÉ*-t sem (1997).

Most viszont, erre a kötetsemlére készülve elolvastam azt az interjút, amelyet a költő Kőrösi Zoltánnak adott 1991 decemberében,* és amelyből nemcsak életútjának, mentalitásának fő vonásai ragadhatók meg, de azt is megtudtam belőle, hogy a 70-es, 80-as években avantgárd zenei, képzőművészeti ambíciói hogyan alakultak (felettébb szerencsétlenül!), és hogy többféle alkotóképessége milyen sok műfajjal érintkezett (csak a köteteinek borítóin szereplő rajzait ismerem). Költeményei, nyilatkozta, és egyéb művei (novellák, drámák) asztalfiókban maradtak, vagy jobb esetben a szamizdatban járták a maguk – meglehetősen kiszámíthatatlan – útjait. A *Mozgó Világnak* azt a változatát, amelyben megjelenhetett volna, addigra betiltották. Először a szombathelyi *Jelenlét* közölte verseit, majd a *KÖLTÉSZET MASNAPJA* című antológiában tűnt fel. Mire első könyve 1989-ben kijött, már harmincöt éves volt. Akkoriban nagyon megszaporodtak az „első kötetesek”, akik a rendszerváltás idején kevés figyelmet kaptak – nem az elmélyült irodalomkritika volt akkoriban a publikációs di-

* „AZ IRÓNIAHOZ REND KELL...” In: Kőrösi Zoltán: *FELROMBOLÁS – MAGÁNIRODALMI BESZÉLGETÉSEK*. JAK–Pesti Szalon, 1993. 19–28. o.

vat. Aztán pedig szinte maguk a Bodor-kritikák állták el a versek recepciója elől a kilátást.

E bevezetés végén talán nem meglepő a szög, ami kibújik a zsákomból. Vagyis az, hogy Bodor Béla költészetét igen sokra tartom. Ha minőségérzékem, irodalomértésem nem hagy cserben, akkor ezt az ízlésítéletet igazolni fogom tudni.

De elég volt pályakezdésének gyászos körülményeiből! Térjünk cikkünk tárgyára, a kötetre. Egyfajta „Bodor Béla retrospektív” összeállítás ez. A két első ciklusról elmondható, hogy bennük valóban „ifjúkori” költemények szerepelnek, amelyeknek azonban semmi közük a zsengekhez: a RAGTIME versei Bodor húszas éveinek második felében, A HORROR METAFIZIKÁJÁ-ban levők harminchárom-harmincnégy éves korában keletkeztek. Zárt, egységes formakoncepcióval és egy sajátos tartalmi-hangulati egység elve alapján kimunkált ciklusok ezek a koraiak.

Úgy látom, ez a verskomponálási elv egyfajta ars poetica vezérelv Bodornál, különösen kisebb költeményeinek esetén. Ezt a véleményt erősíti citált nyilatkozata is: „...*hogyan az egészről összeálljon egy szerkezet. Egy régi filmnovella részleteiből kiindulva dolgoztam át jambikus-keresztímes versciklussá a horror metafizikáját*” – mondja, és egyéb, idővel egészzé kerekített füzértördékekről is beszél. De áll ez a RAGTIME A VÉRNŐSZÓ BAROMMAL egészére is: a kötet mind a hét ciklusa (összességében 69 vers) ilyen füzerszerkezetre van komponálva, néha a cikluson belül kisebb alciklusokkal (BUDAPESTI KÉPESLAPOK; A SZÍVÓS FÚVÓSOK EZEK; JÓZSEF ATTILA LEGSZEBB ÖREGKORI VERSEIBŐL: ALKALMI VERS A VILÁGKIÁLLÍTÁS ELÉ). Mivel ezekben a periódusokban többnyire egységes a versforma – két fő változata: a jambikus-keresztímes, illetőleg a szonett –, tudatosnak látszik a zárt forma monotóniájára és zeneiségére való elszánt törekvés. Bodor ez ügyben nagyon szigorúnak és következetesnek mutatkozik – hogy annál többet engedhessen meg magának a „belbecs” terén. Mivel a 2002-ben megjelent könyv alcíme határozottan állítja, hogy ezek mind XX. századi versek, vagyis hogy valamennyi az ezredforduló előtt született, és mivel a két formaváltozat közül a szonett a domináns, érdemes futólag visszapillantani a magyar szonett múlt szá-

zad végi pályafutására, amelyben meghatározó szerepe volt Tandori Dezsőnek két, az 1970-es évek második felében megjelent kötetével (A MENNYEZET ÉS A PADLÓ; MÉG ÍGY SEM). Bodor is – többekkel együtt – ezt a csapást követi. Csak-hogy míg TD időnként bontja is, variálja is a szonett formáját, Bodor Béla következetesen ragaszkodik az „alapképlethez”. Meglehet, hogy maga a ciklusszervezés is Tandori nyomán ölt nála saját alakot, ő azonban nem hagyja a füzereket „túlnőni”, hanem szorosra fogja őket – a ciklusok koherenciája nála elsőrendű szempont. És amikor a JAK-füzetben azt olvassuk Bodortól, hogy „*az íróniához rend kell*”, akkor ezt alkalmazhatjuk a formakezelésre is: mintha csak azt sugallná, hogy magához a költészethez is rend kell. Hisz azt a sűrű anyagot, azt a már-már démonikus/angyali látomást, melyet világaról közvetít, a forma át kell hogy fogja. Mintha csak azt mondaná, jeleznék vele, hogy költői materiáját csak ezzel az erős „pántolással” tudja poétikailag kivitelezni.

Ez a sugalmazás azért is figyelmet érdemel, mert Bodor lírája – akárhogy vesszük is – a közép-európai, kései avantgárd epatúrozó lázadásának talaján bontakozott ki. Furcsa, de tény, hogy ennek kapcsán a formaszétvetést, a hagyományos alakzatok, poétikai figurák elleni lázadást szoktuk emlegetni. Ám azt hiszem, ez is csak afféle végig nem gondolt közhely. TD-ről most nem beszélve – sorolom a fő ellenpéldákat. Marno János igen nagy formai fegyelemmel, koherens belső renddel dolgozza ki költeményeit, Hajjas Tibor és Erdély Miklós is – például – nagyon szigorú volt legextrémebb koncepcijeinek megvalósításában. Bódy filmjeire ugyanez áll. A legjobb underground zenekarok a pop világában – fegyelemre törekedtek (és nem csak sok-sok decibelre!). Az Új Zenei Stúdió koncertjein felhangzó „óraműpontosságú” zeneművekről nem is beszélve... És ha ebbe a tradícióba ágyazzuk bele a RAGTIME...-ot, akkor eredetiségét természetesen nem formakoncepciójának jellegében, tendenciájában, hanem a formai rend és a vele, általa mintegy lefajtott „tartalom”, a közlendő közötti feszültségben kell keresnünk.

A kötet teljes címe – RAGTIME A VÉRNŐSZÓ BAROMMAL – két ciklus címét, az 1979–1982-es RAGTIME-ot és az 1989 után írt Vérnőszó Ba-

rom-kötemények sorozatát kapcsolja össze, a könyv egységét is érzékeltetve. Ez az egység persze relatív, a „korai” két ciklus költeményeiben, különösen a legkorábbiban, a nyelvi abszurdnak azzal a válfajával szolgál, amelyet Weöres Sándor indított el a „gügye” szövegversekkel (pl. „...*énnekem a segembe is felyem van...*” vagy „...*különb féle jerekkel kísérletezünk...*”), és feltehetően hatottak rá Petri ÖRÖKHÉTFŐ-jének olyan darabjai, mint a PETŐFI TÉR MELODY, IMRŐ BÁCSI SZENILIÁIBÓL és kiváltképpen a CSALÁD, ÉLETÚT.

A RAGTIME ciklusba tíz *raget* komponált össze Bodor.* A húszas éveinek vége felé járó költő a „roncsnyelv” abszurdításával játszik bizarrul és brillírozva, a játékot a profán mindennapiság lírájától a morbid, bunkó kocsmaszövegelésig tartó skálán csúsztatva ide-oda. Ez néha úgy hat, mint valami bugyuta (pesti) VÍCC (CLASSICA PHILOLOGIA RAG, VACSORA RAG), de ezek inkább amolyan nevetést fakasztó pihenők a tíz lépcsőn. Itt a cikluszáró utolsót, a HÁBORÚ RAG-et idézzük teljes terjedelmében, a tónus intonációjának példájaként: „*gyüült a göpzej / oszt bumm / muter vót-nincs // gyüült a göpzej / oszt bumm / fater vót-nincs // gyüült a göpzej / oszt bumm / hugó vót-nincs // gyüült a göpzej / oszt bumm / bratyó vót-nincs // gyüült a göpzej / oszt bumm / itten vagyok / itten / pityu*”.

Már ebből a korai ciklusból kitetszik, hogy Bodor iróniája nem szabványos irónia, és semmiképpen sem szarkasztikus – a gyengédet és a horrosztikusat kombinálja. A való világbéli és az általa tükrözött roncsanyag és a formaépség zárul össze nála.

Még bonyolultabbak az effektusok a közel tíz évvel későbbi ciklus, A HORROR METAFIZIKÁJA esetében. (Ez a sorozat a költő első kötetében is megjelent.) Azt is lehet mondani, hogy ez a kilencrészes „fejezet” egy elbeszélő költemény fragmentumait sejteti. Főszereplőit – a vámpírt meg a vámpír nagymamáját – abszurd

„mesefiguráknak” is tekinthetnénk, ha az állati, démonikus, örületes motívumok nem keltenének – összességükben! – valóban horrorhatást (vagy ha tetszik: iszonyatos Grimm-mesék ezek). A címadó két keretversben, amelyek összejátszanak a hét „betét”-tel, ott villognak az angol költészet XIX–XX. századi alakjai: Wordsworth, Southey, Coleridge triója, Blake és T. S. Eliot (plusz Rilke), mintegy belebeszélve, belefígürázódva a költő szövegébe, ezekben a jobbára hét-nyolc szótagos, jambikus, keresztirimes verssorokba. Vagyis a ciklusnak, a „játéknak” többféle értelmezése adódik. Egyfelől lehet az angol transcendens költők bizonyos verseinek, figuráinak egyfajta mestri parafrázisaként is tekinteni a szöveget, leginkább Eliot Sweeney-versei, a MACSKÁK KÖNYVE és bizonyos Blake-versek hozhatók gyanúba. Ám a játékos könnyedség imitációja felettébb gyanús is – Bodor költői képzeletének (végső soron Shakespeare-re visszavezethető) vízióitól az olvasó arcára fagy a vigyor. Hazai valóságból, életből származik persze Bodor költői alapanyaga, csak virtuózan összehozott referenciák, a „berendezések” csalfák és megtévesztők. Bizonyos magyar előzmények is sejthetők: Arany egyik-másik balladás versének textúrája ilyen, József Attila „mesés” költeményeinek (INDIÁBAN HOL ÉJJEL A VADAK...; BETLEHEMI KIRÁLYOK) van rokon hatása. A ciklus végéről idézek: „*a vámpír töppedt vérfejét / balra fordítva látja / hogy bús vigyorba rándul épp / a korpusz pléhpfőjája [...] fényjel // fakad fel és a retkeken / verődik míg a konyha / tűzhelyfénye hull odalenn / a vérről írt sorokra*” (A HORROR METAFIZIKÁJA II). Erről a ciklusról szól egy fentebbi idézet az interjúból: egy huszonegy évesen írt filmnovella motívumaiból vesztegette meg több mit tíz évvel később a költő.

Lehet, hogy egyedül vagyok így, de nekem a MÁR NEM SAJOG. JÓZSEF ATTILA LEGSZEBB ÖREGKORI VERSEI című antológia a maga egészében – bár kvalitásait és intencióját nem merném tagadni – nem volt kedvemre való. Megértem ugyan a posztmodern „vadkeserves retrospektiót”, a költő iránti kései rajongás meg az imitatív készség ösztönzéseit, de az a véleményem, hogy József Attila sorsában, életében volt annyi keserv, lett annyi kín, lett ő fiatalon annyira vén (utolsó fényképei ezt mutatják),

* *Ragtime* amerikai dzsessz-kifejezés, jelentése: erősen szinkópált néger tánczene, a dzsessz előfutára. A szintén amerikai *rag* jelentései: rongy, cafat, foszlány, szennylap, -irat, illetőleg ugratás, szekálás, lármás mulatozás. Valószínű, hogy a költő a szó angol-magyar jelentésváltozataival is játszik, hiszen a verscímeiben szereplő *rag* magyarul (vö. ragozás) egészen mást jelent.

hogy semmi kedvem – holmi politikai és poétikai „élc” kedvéért – képzeletben meghoszszabbítani a sorsát, parafrázálni költészetét. Nem szeretném ezt alaposabban megindokolni, már csak azért se, mert ezzel sok jó költő együttes dolgáról mondanék véleményt – meglehet, méltánytalanul. Mivel azonban Bodor Béla költeményei is szerepelnek ebben az antológiában, és mivel ebben a kötetben is helyet kaptak, az újabb versek között, mégiscsak szóba kellett hoznom az összeállítás megjelenésekor kialakított magánvéleményemet.

Az a helyzet ugyanis, hogy Bodor Béla József Attila-s versei viszont, ezek a keresztímes, jambikus három versszakok (az én önkényes számozásom szerint, mivel címük nincs, 1-től 5-ig) – meglehet, elfogult vagyok – tetszenek. Elemzésünk tárgya legyen, majd' véletlenszerű mintaként (mintegy e sorok írójának az antológia egészét érintő nemtetszésének vezekléseként is), ez a ciklus. Összefoglaló címe: **ALKALMI VERS A VILÁGKIÁLLÍTÁS ELÉ.**

Nem is mind az öt részéről beszélek némi tüzetességgel, csak az elsőről és az utolsóról. Idézek az [1]-ből: „Nyirkosodik már az ablakkeret / alja. A télnék vége próbál lenni. / Az úvegen túl pókháló remeg, / parányi súlyát fölkapja, elejti – itt van vége az első versszaknak, majd enjambement-nal folytatódik a másodikban – a könynyű szél.” A tizes/tizenegyes sorperiódusok ismert JA-sorok („Zúg már az ősz, gyűlik és kavargog”) tónusát hozzák, mindjárt *homage*-ként, lágyság, tétova szemlélődés uralja a sorokat. „Az emeleti gangon, / melytől elvált az a fűstsűrűre űr, / mindig ilyenkor szellőztet egy asszony” – máris a, mondjuk, „Gát utcában” vagyunk (aki volt ott, tudja, miről beszél a költő), meg abban az úrbeli transzcendensben, amit verseiből ismerünk. Itt, a folytatásban jön elő, a nyolcadik sorban Bodor – a saját farbjával: „s a kosár-ra, melyben élek, rávetül // az ablakszemen megtört napsugár / – ordas mosollyal napfürdőzőm itthon –, / s mint kalapomat régen – a kosár / szegélyét most a nap csipkézi tükön”. Vagyis kosárember, lábatlan, kartalan. Az ő „helyzetdala” a vers, az „ordas mosoly”, a „kicsipkézett kalap” JA ismert sorainak idézetei is, parafrázisai is. Vagyis egy ferencvárosi, Gát utcai kosárember tizenkét sora ez a készülő (készült volt) Világkiállítás nagy, ferencvárosi tervéről.

A következő szakaszokban [2] Jolánékról esik szó, meg Révairól (s itt pár évtizedet visszacsúszunk az időben), egy fogadásról, amelyen a miniszter a kosárembert egy szendvics uborkaszelével „áldoztatja meg”. A [3] egy koncentrációs tábor őrszemeivel, egy ott, a táborban futó sínekkel, az illetőre hulló reflektorfényvel szolgál – vagyis személyes élettörténeti és történelmi allúziók sorával. A [4]-ből, mely a kosárember téli látomása/vallomása, négy sort idézek: „...szeszélyes rajz volt régen a világlag, / és csupa ajtó, ablakszem és arc volt. / Most mennyi járda. Mennyi, mennyi láb. // De itt, lent, béke van. Tömör, nehéz”.

Visszavonom ígéretemet, az ötödiket – elemzés helyett – csak egészében idézem, hiszen az az érzésem, hogy oda-vissza utaló sorai magukért beszélnek: „A combos ég alá szorult a város: / öleből nő ki majd a tarka Expo. / Sok kis Wotan »Komm her!«-t rikolt a háros / peremén, s King Lear sercent rája: »Let's go«. // Elát megkérem – úgysis annyiféle / koldus tolong – a bejárat elé / állítson ki egy konyhaszékre téve, / arccal az új vasúti hid felé. // A büszke nyüzsgés könnyűséggé érik / bennem, fejembe száll, és a folyó / fölé emel; úgy gördülök az égig, / mint fényes, egyre áttetszőbb golyó.”

Ennek a költeménysorozatnak van egy „mellékdala” is, egy az előbbiektől független szonett (A DUMÁNÁL). Ez a persze hogy A DUNÁNÁL című versre hajazó költemény a „mai” (90-es évek eleji) országgyűlési épület melletti térségen „játszódik” (l. cím): a József Attila-szobor a tárgya, meg a „műmező”, és a záróríme – mesteri leleménnyel – „víz ragyog” – „vörös csillagok”.

Bodor Béla költészetének utolsó XX. századi évtizede, legalábbis a kötetében közzétett ötven költemény a tárgyalt könyvben öt ciklust alkot. A JA-versek az elsőben, A SZÍVÓS FÚVÓSOK EZEK címűben zárják le a tíztételes versfüzért (úgy tűnik, ezek a 90-es évek eleji termés részei), a következő A POKOL TORNÁSA tizenegy szonettel, ezt követi a (részben) kötetcímadó A VÉRNŐSZÓ BAROM (hat vers), a „– NE FÉLJ! –” (öt azonos című, csak a zárójeles alcímmel megkülönböztetett szonettel), és a kötetet a legtöbb (tizenhét) verset tartalmazó, FOLYTATÓDÓ LÉGZÉS című ciklus zárja.